

EEN HEERLIJK EN ONUITPUTTELIJK VAKGEBIED: ANTON VAN DUINKERKEN ALS GELEERDE

‘genieten om te doorgronden’

Charles van Leeuwen

‘Hij is altijd gedreven geweest door een onlesbare weetgierigheid, gesterkt door een fantastisch vermogen tot opnemen (...) en een fabelachtig geheugen, – een samenstel van benijdenswaardige condities’, schrijft Gabriël Smit in 1952 over Anton van Duinkerken. ‘Maar hoe weetgierig hij ook was, en is, hoe bijna griezelig veelzijdig en omvangrijk zijn kennis, een echt man van de wetenschap heb ik hem in zekere zin nooit kunnen noemen. Wetenschap òm de wetenschap was hem daartoe te weinig eigen. Is het gewaagd te veronderstellen dat de weifelingen der humanistische positie in een zo schokkend tijdsbestel als het onze, evenals de geheel eigen machteloosheid ervan, hem aanleiding waren zich door een enorme vermeerdering van door ieder te controleren en te respecteren feitenkennis te beveiligen en te rechtvaardigen?’ Smit geeft een portret van Van Duinkerken als een weifelend humanist, een schrijver met een sterke betrokkenheid bij mens en wereld die hij heeft overgehouden uit de tijd van zijn priesteropleiding. De veelzijdige man ontpopte zich aanvankelijk vooral als dichter, journalist en criticus maar werd door de tijdsomstandigheden, en misschien ook omwille van zekere maatschappelijke conventies, steeds meer in de armen van de wetenschap gedreven. Vanuit een ‘onmiskerbare apostolische aard’ heeft Van Duinkerken een groot oeuvre bijgeschreven dat echter moeilijk te klasseren is: ‘de artisten is het te weinig artistiek, de wetenschapsmensen is het te weinig wetenschappelijk.’¹

Dit citaat illustreert dat het niet eenvoudig is om Van Duinkerken – alias prof. dr. W.J.M.A. Asselbergs² – als wetenschapper te typeren. Niet alleen is het moeilijk om precies af te bakenen welk werk hij als geleerde schreef en welk werk beter kan worden toegeschreven aan de kunstenaar, criticus en journalist. Daarvoor is de naam die de auteur zelf onder zijn werk zette, niet toereikend. Het is ook niet zo eenvoudig om aan te geven wat precies zijn vakgebied was. De officiële omschrijving van de leeromdracht in Nijmegen, ‘gewoon hoogleraar in de Nederlandse en Algemene Letterkunde’, is al ongewoon breed, maar lijkt toch niet afdoende voor het werk van de creatieve en zich zo interdisciplinair oriënterende letterkundige. Van Duinkerken creëerde zichzelf een vakgebied dat men tegenwoordig misschien met ‘algemene letteren’ zou afdoen, maar dat waarschijnlijk beter kan worden getypeerd als ‘de geschiedenis van het christelijk humanisme’. Het was, hoe dan ook, een heerlijk en onuitputtelijk vakgebied en een roeping voor het leven.

---

¹ Gabriël Smit, ‘Anton van Duinkerken 50 jaar’ in *Roeping* 28 nr. 7 (1952).

² In dit artikel komt zowel het werk van Van Duinkerken als dat van Asselbergs ter sprake. Ik zal in de lopende tekst hoofdzakelijk de naam Van Duinkerken hanteren.

Vriendschap met een filoloog

Er waren twee hoogleraren Nederlands in Nijmegen die in hetzelfde tijdsbestek hun verzameld werk publiceerden. In de jaren 1957-1964 bundelde L.C. Michels (1887-1984), hoogleraar in de Nederlandse en Indogermaanse taalkunde, in vier delen van samen 1366 bladzijden zijn voornaamste wetenschappelijke artikelen. Het werk kreeg van de auteur, die nimmer zijn voornamen voluit schreef, de wat saaie titel *Filologische opstellen* mee, en niet veel boeiender ondertitels dan *Stoffen uit de Middeleeuwen*, *Stoffen uit de 16e en 17e eeuw*, *Stoffen uit Vondels werk* en *Stoffen van verscheiden aard*. Alles in deze mooi gebonden, handzame boekjes met in totaal wel 175 artikelen (maar lang niet alles wat hij produceerde) geurde naar filologie uit de beste traditie. Michels was een vakman zonder weerga, die als een horlogemaker te werk ging: met een uitzonderlijke precisie analyseerde hij teksten en vooral woorden, met niet aflatende ijver speurde hij naar nieuwe bronnen en ploos de beschikbare documenten uit, om vervolgens in een compact, helder en scherpzinnig betoog tot sluitende conclusies te komen. Zijn stukken worden niet alleen door een deskundige uiteenzetting, accurate documentatie en dikwijls verrassend subtiele interpretatie gekenmerkt, maar ook door een toegankelijke stijl, levendige toon en aangenaam verfijnde cultuur. Voor Michels was filologie geen dorre discipline, maar een hartstocht: hij was zeer wel in staat om van zijn minutieuze navorsingen op een gepassioneerde en niet zelden humoristische wijze verslag te doen. Hij was een geducht lezer en gevreesd recensent, meedogenloos in zijn oordeel als er voor zijn gevoel tekortkomingen waren – en die waren er altijd – maar tegelijk een betrokken leermeester die zijn lezers en studenten op vriendelijke en gedecideerde wijze bij de hand nam en in het vak inwijdde. Om deze redenen zijn de *Filologische opstellen*, bijna een halve eeuw na hun bundeling (en het oudste artikel dateert al uit 1912!), voor het overgrote deel nog steeds lezenswaardig: ook jonge generaties neerlandici kunnen bij Michels nog in de leer gaan en voor sommige onderwerpen, zoals Vondel, Stalpart en Huygens, kunnen ze niet om zijn grote eruditie, gezaghebbende tekstuitleg en uitvoerige documentatie heen.³

Het is Anton van Duinkerken geweest die zich bijzonder heeft ingespannen om de kostbare uitgave van Michels' *Filologische opstellen* in de Zwolse Reeks van Taal- en Letterkundige Studies mogelijk te maken. Hij deed dit niet alleen als eerbetoon voor zijn vriend en collega proximus, die ook zijn leermeester was geweest in de tijd dat hij zelf Nederlands studeerde aan de Rooms-Katholieke Leergangen, maar ook omdat hij

---

³ A.A. Weijnen stelt: 'Onder Michels' filologische besprekingen van tekstuitgaven zijn er die ieder aankomend neerlandicus moet lezen, zo leerzaam als ze zijn', in 'Rede ter herdenking van prof. dr. L.C. Michels, emeritus hoogleraar, overleden op 20 juni 1984' in: *Jaarverslag 1984 Katholieke Universiteit Nijmegen. Algemeen* (1984), pp. 113-116. Zie over Michels verder L.J. Rogier, 'De rustende Michels' in: *Herdenken en herzien – verzamelde opstellen* (Bilthoven 1974) pp. 449-454, M.C.A. van der Heijden, 'Het oor zo gretig eens...? In memoriam professor dr. L.C. Michels' in: *Brabantia* 33,7 (1984) pp. 17-20 en J. Joosten, *Lijnen en breuken. Een kleine historische beschouwing over het Nijmeegse Instituut Nederlands* (Nijmegen 1998). Een bibliografie van Michels werk is opgenomen in: *Uit de school van Michels. Opstellen aangeboden aan prof. dr. L.C. Michels bij zijn afscheid als hoogleraar te Nijmegen op 30 mei 1958* (Nijmegen 1958) pp. 238-246. In het laatste werk een fijn getekend portret van Michels als docent, door Karel Reijnders, op pp. 1-2.

doordrongen was van de waarde van dit werk. Hij schreef een persoonlijke en zelfs enigszins programmatische inleiding bij de heruitgave, waarin hij een lans brak voor de filologie. Hij herinnerde daarin aan de discussies onder de dichters van zijn generatie over de waarde van de filologie en citeerde met instemming Michels' lijfspreuk: *doorgronden om te genieten*. Van Duinkerken getuigde dat het eigenlijk de filologie van Michels was geweest die hem, als geestdriftige maar enigszins naïeve jongeling, had geleerd om oude teksten te verstaan en esthetisch te genieten. Hij erkende dat het in filologische commentaren dikwijls alleen om 'details' ging, maar zonder deze toelichting zou de aandacht van de lezer anders toch verslappen en veel van de tekst onbegrepen blijven. Net als Michels vond Van Duinkerken dat het ongepast was om voor een brede lezerskring oude literaire teksten uit te geven 'zonder genoegzame toelichting', omdat dit zou getuigen van een te gering respect voor deze teksten en hun auteurs. Hij zag liever een goed geannoteerde tekstuitgave, want literatuur kan niet worden gewaardeerd zonder gedegen kennis van de taal zelf en zonder uitvoerige studie van de culturele omstandigheden waaronder oude teksten zijn ontstaan – twee van de redenen waarom het filologische werk van Michels volgens Van Duinkerken zo waardevol is.⁴

Het was omgekeerd Michels die Van Duinkerken bijstond bij het uitgeven van diens *Verzamelde geschriften*, die de nog geen zestigjarige Van Duinkerken in drie delen in het jaar 1962 liet verschijnen. Maar hij had wel een andere verantwoordelijkheid. Had Van Duinkerken voor Michels' verzameld werk de uitgever overreed, een keus van de artikelen gemaakt en een inleiding geschreven, de ondersteuning van Michels voor Van Duinkerken's verzameld werk was bescheidener: hij hielp slechts bij het corrigeren van de 2652 bladzijden drukproeven, een werkje waar hij met zijn geweldige acribie en onovertroffen geduld zeer geschikt voor was.⁵ Waarschijnlijk heeft Michels, die een enorme parate kennis had, zijn collega ook nog van veel inhoudelijk commentaar voorzien, maar het is onbekend in hoeverre dit is verwerkt. Het is evenwel een feit dat Van Duinkerken zijn werk grondig heeft herschreven voordat hij het bundelde. Juist dit is een problematisch aspect van de *Verzamelde geschriften*: veel stukken zijn veranderd, ingekort of samengevoegd. Deze veranderingen worden slechts summier gedocumenteerd. Er is een verwijzing naar de herkomst van de stukken – zij het dikwijls onjuist –, maar dat is dan ook alles: wie een vergelijking maakt tussen oorspronkelijk gepubliceerde teksten en uiteindelijke versies in de *Verzamelde geschriften* komt niet alleen tal van kleine feitelijke correcties tegen, maar ook oordelen die afgezwakt of genuanceerd zijn en andere ingrijpende tekstwijzigingen.⁶ Nu is de documentatie van de *Verzamelde geschriften* toch al een minder sterk aspect, er zijn geen of weinig noten en Van Duinkerken's eruditie is, zeker na verloop van jaren, soms tamelijk onnavolgbaar geworden. Dat maakt dat deze letterkundige studies, hoe wijde horizonten ze ook openen, met hoeveel zwier en geestkracht ze ook zijn geschreven en hoezeer ze in stijl en

⁴ W. Asselbergs, 'Ter inleiding' in: L.C. Michels, *Filologische opstellen* deel 1 (Zwolle 1957) pp.5-7. Ook in de volgende delen schrijft hij een verantwoording. Zie voor de rol van Asselbergs ook het puntige dankwoord van Michels in deel IV, p. 6.

⁵ M. van der Plas, *Daarom, mijnheer* (2000) p. 527.

⁶ H.A. Gomperts, 'Van Duinkerken' in *Het parool* van 26 januari 1963 en herdrukt in zijn bundel *De geheime tuin* (Amsterdam 1963) pp. 138-142, vgl. M.G.J. de Jong, 'Begrip voor Rome' in *Flierfluiters apostel. Meninge en meningesverschillen* (Leiden 1970) pp. 118-128 en M. van der Plas, *Daarom, mijnheer* (2000), pp. 525-526.

behandeling van het onderwerp ook kunnen schitteren, latere vakbeoefenaars ook voor problemen plaatsen; met name de vraag welke bronnen Van Duinkerken eigenlijk in handen heeft gehad, doemt op. Men vraagt zich af of de filoloog Michels niets heeft gezegd van wat toch overkomt als een onvolledige en enigszins onbevredigende tekstbezorging. Misschien heeft hij, vanuit het inzicht dat Van Duinkerken hierin onverbeterlijk was, of om om latere generaties filologen werk te bezorgen, deze ene keer beminnelijk gezwegen?

Michels en Van Duinkerken waren al heel lang bevriend, een vriendschap die dateerde uit de tijd dat Van Duinkerken in Tilburg aan de R.K. Leergangen studeerde, van 1927 tot 1929. Beiden hebben hun herinneringen aan die tijd te boek gesteld, Michels zoals van hem kon worden verwacht beknopt, Van Duinkerken tamelijk uitgebreid in zijn *Brabantse herinneringen*.⁷ In beider verhaal beluistert men dat leraar en leerling aanvankelijk wat vreemd van elkaar opkeken. Volgens Michels: 'Hij wist niet lang, en waarschijnlijker helemaal niet, van onwennigheid, of het moest zijn ten opzichte van de raadselen der historische grammatica. Hij was ondanks alles een goeie jongen. Ik zeg: ondanks alles.' En volgens Van Duinkerken: 'Ik raak hier aan het pijnlijke punt van onze verhouding. Hoewel ik zelden van iemand meer heb geleerd, leerde ik van hem in hoofdzaak dingen, die hij niet onderwees.' Toch is er spoedig sprake van wederzijdse waardering. Het contact wordt even op de proef gesteld als Michels kennis neemt van Van Duinkerken's felle afwijzing van de filologische wetenschap in *Nieuwe Roskam* (1929), maar kennelijk is het contact al snel weer goed, zozeer dat van Duinkerken zijn bundel literaire essays *Achter de vuurlijn* (1930) 'uit dankbaarheid' aan Michels opdraagt. En Michels zegt enkele jaren later toe het manuscript van de bloemlezing *Dichters der Contra-Reformatie* (1932) na te lezen, waarbij hij strenge kritiek uit op talrijke slordigheden en op het feit dat de oude teksten onvoldoende zijn geannoteerd. Met zijn precieze commentaar behoedt hij Van Duinkerken voor een uitglijder en weet hij de bloemlezing tot een hoger niveau op te tillen. De mannen leven in deze jaren vanuit eenzelfde engagement. Net als Van Duinkerken volgt Michels met sympathie de jongeren rond de beweging *Brabantia Nostra*. En in de jaren van waakzaamheid laat Michels zich, evenals zijn oud-leerling, in overduidelijke anti-Duitse verzen kennen. De vriendschap krijgt steeds meer een academische dimensie, als Van Duinkerken in 1940 bijzonder hoogleraar wordt in de Vondelkunde te Leiden en Michels een jaar later, na veel uitstel, toch nog de hoogste academische graad behaalt en in Nijmegen op een serie Vondelstudies promoveert. In 1946 wordt Michels in Nijmegen hoogleraar, als opvolger van Van Ginneken, en zes jaar later is het Van Duinkerken die zich daar zijn naaste collega mag noemen. Kortom: in de kleine wereld van de katholieke letteren komen de filoloog en de letterkundige elkaar voortdurend tegen en delen ze tal van voorliefdes en belangen. Ze weten zich verwant in hun Brabantse achtergrond en een rechtgeaard katholieke opstelling. En ofschoon Michels veel ouder is en de twee mannen een zeer verschillend temperament hebben, zijn er belangrijke dingen die hen verbinden: Michels heeft net als Van Duinkerken een groot gevoel voor humor en kan eveneens genieten van een feestelijke maaltijd met een goed glas en een levendig gesprek erbij. Daarbij legt ook hij zich toe op het schrijven van poëzie, onder het pseudoniem Keye. Een mooi

⁷ L.C. Michels, 'Eenheid in verscheidenheid' in: *Gedenkboek R.K. Leergangen* (Tilburg 1937), pp. 57-67, in het bijzonder p. 61 en Anton van Duinkerken, *Brabantse herinneringen* (1964), pp. 265-272.

getuigenis van hun vriendschap is Van Duinkerken's essay over de dichter Keye, in 1957 geschreven ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van Michels.⁸ En een indrukwekkend wederzijds eerbetoon is tenslotte, zoals we hebben gezien, de samenwerking rond de uitgave van hun verzamelde werken. Het is een wonderlijke speling van het lot dat de zestien jaar oudere Michels zijn vriend en collega ook nog zestien jaar zou overleven.

Journalist én letterkundige

De vriendschap met Michels is van groot belang geweest voor de ontwikkeling van Van Duinkerken als letterkundige. Men zou kunnen zeggen dat het Michels is geweest die de talentvolle maar eigenwijze jongeman heeft laten kennismaken met de normen van het vak, en kennelijk op zo'n overtuigende wijze dat deze zich die normen geleidelijk aan eigen heeft gemaakt.⁹ Van Duinkerken had zich weliswaar snel een plaats veroverd in de wereld van de katholieke letteren, als dichter van een jonge, aanstormende generatie en schrijver van vlotte en vaak polemische essays, maar hij miste de geruststellende zekerheid van een duidelijke vakopleiding, een daarbij horende titel en een aanzien verlenende betrekking bij een erkende onderwijsinstelling. De studie jaren aan het seminarie waren uitgelopen op een mislukking en zijn opleiding tot leraar Nederlands aan de R.K. Leergangen had hij voortijdig, zonder een diploma te behalen, afgebroken voor een baan als redacteur bij *De Tijd*. Ook al was hij spoedig een gezaghebbend journalist en gevierd redenaar, hij bleef in de letterkundige vakwereld enigszins een buitenstaander, van wie het werk wel werd gelezen maar door de vakgeleerden zeker niet onmiddellijk serieus werd genomen. De journalistiek werd aan de academie met argusogen bekeken.

Van Duinkerken heeft altijd een sterk onderscheid gemaakt tussen het werk van een journalist en criticus en dat van een vakgeleerde. Deze tegenstelling heeft hij dikwijls uitgewerkt.¹⁰ Het aardigste stuk hierover schrijft hij in 1931 in *de Tijd*, niet toevallig een recensie van een boekje van zijn leermeester Michels.¹¹ Hij vergelijkt daarin op provocerende wijze de wetenschapper met een man met een kunsthand, naar de bekende figuur van kapitein Cuttle van Charles Dickens. Met de houten prothese en het ijzeren verlengstuk kan Cuttle zich in het huishouden goed redden, aardig naar de meisjes wuiven en indien nodig ook nog stevig in een schapenbout snijden, maar hij mist in zijn rechterhand toch 'de zenuwachtige gevoeligheid der vingertoppen'. De wetenschap is als die man met een ijzeren hand: goed voor het snijden, voor het grove en rechtlijnige werk; minder goed in handelingen waarvoor meer gevoel nodig is. Strict genomen kan de vakwetenschap worden beoefend zonder die gevoeligheid, maar ze verricht dan wel 'een uiterst ondergeschikten arbeid'. Aantrekkelijker wordt ze, zoals in het geval van Michels,

⁸ Vgl. Anton van Duinkerken, 'Keye', in: *Roeping* 33 (1957-1958), pp. 310-323, i.h.b. 321.

⁹ Ook anderen hebben gewezen op de 'normaliserende' rol van Michels in de wereld van de katholieke letteren. K. Heeroma, *De Nijmeegse nederlandistiek. Rede gehouden in de aula van de R.K. Universiteit te Nijmegen bij het vierde lustrum van het gilde Achter 't Vercken op 26 mei 1960* (Assen 1960) p. 25, en J. Joosten, *Lijnen en breuken* (1998) p. 48.

¹⁰ Polman, *De keerzijde van het leven* (2000), p. 102-110.

¹¹ Anton van Duinkerken, 'Kunst en wetenschap' in *De Tijd*, 24 juni 1931 / avondblad, p. 5, over Michels' *Joannes Stalpart van der Wiele*, Tilburg 1931.

als ze beschikt over een ‘linkerhand met echte vingers, waarvan de toppen warm en gevoelig’ zijn. De literaire kritiek heeft levende handen en bestaat bij de gratie van haar gevoeligheid: zij krijgt kwaliteit dankzij de intuïtie, het inlevingsvermogen, de goede smaak, de humor en de stijl van de criticus. Geen enkele criticus kan zonder de gaven van de wetenschapsman: ook hij moet eerst de feiten ordenen en de teksten ontleden, maar de essentie van zijn werk ligt toch op een ander vlak. Het ideaal voor Van Duinkerken ontstaat als de kwaliteiten van de criticus en wetenschapper worden gecombineerd, als iemand beschikt over het inzicht van een Dirk Coster en de feitenkennis van een Jan te Winkel. Maar hij beseft dat dit de goden verzoeken is en dat deze mensen uiterst zeldzaam zijn. In deze recensie heeft de jonge Van Duinkerken – hij is dan 29 jaar oud en kan niet weten dat hij later zelf als gevolg van een ongeluk met een lamme rechterhand zou tobben – zijn ideaal geformuleerd: een letterkundige worden die een feilloze kennis van zaken heeft, maar ook een grote gevoeligheid weet te bewaren. Het zou echter nog een lang groeiproces vergen, van misschien wel twintig jaar, voordat Van Duinkerken dit persoonlijk ideaal zou verwezenlijken.

Van Duinkerken's eerste bundels met letterkundige opstellen vonden in de vakwereld nauwelijks weerklank. *Roofbouw* (1929) was, in de woorden van de auteur zelf, ‘niet meer dan een bundel gelegenheidsproza’, maar wel met een achterliggende idee. In een eerste deel staan stukken over de raakpunten van katholicisme en kunst, die eerder in *De Tijd*, *Roeping* en *De Gemeenschap* waren verschenen. Van Duinkerken beoogt met de bundeling ‘helderheid te brengen in de polemieken’ en zijn standpunt, dat hij beschouwt als het standpunt van een generatie, nog eens zo helder mogelijk te verwoorden. Het tweede deel, met de veelzeggende titel ‘Een kamer op het zuiden’, bevat besprekingen van een tiental Franse auteurs, soms van een enkel werk maar soms ook met een meer synthetische presentatie van hun gehele oeuvre, zoals in het geval van Ernest Hello, van wie hij een jaar eerder een bloemlezing had gepubliceerd, Maurice Barrès en François Mauriac. Ofschoon Van Duinkerken zich in zijn voorwoord bescheiden opstelt en erkent dat zijn opstellen ‘niet behoren tot de strikte vakkritiek’, is *Roofbouw* toch een ambitieus boek: het wil niet alleen een stevige bijdrage leveren aan een debat over kunst en levensbeschouwing, maar ook wijzen op ‘good practice’ in een land als Frankrijk. De jonge journalist ontvouwt in de bundeling van deze stukken over katholicisme en kritiek en over de moderne Franse letterkunde niet minder dan een programma, een programma waaraan hij zijn hele leven, ook later als vakgeleerde, zal blijven werken.

Iets dergelijks kan worden gezegd naar aanleiding van de bundel die een jaar later verschijnt, *Achter de vuurlijn* (1930) met een aantal vlot geschreven portretten van Nederlandse auteurs. Of deze gebundelde boekbesprekingen nu werkelijk de naam ‘studies’ verdienen, zoals Van Duinkerken ze in zijn inleiding noemt, kan men zich afvragen – veel van de stukken baseren zich slechts op één boek, blijven tamelijk aan de oppervlakte en wemelen van de gemeenplaatsen. Het aardige van het boek is echter dat het ons de belangstellingssfeer van de jeugdige Van Duinkerken toont, in deze studies is reeds zijn latere wetenschappelijke werk in de kiem aanwezig. De journalist Van Duinkerken leest literair werk als weerspiegeling van het werkelijke leven: niet alleen betekent dit dat hij geschriften graag ziet als een voortbrengsel en spiegel van hun tijd, maar ook dat hij in die geschriften met bijzondere aandacht speurt naar het zieleleven van

de auteur.¹² In bijna elk opstel probeert hij het eigene van het ‘tijdperk van vroeger’ te verwoorden, vanuit ‘de behoefte om het diepst der ziel van eigen landgenoten te verstaan’, zoals de auteur omschrijft. Als wetenschapper kiest hij later voor iets andere formuleringen, maar hij zal altijd deze belangstelling bewaren voor de historische context van literair werk, alsmede voor het persoonlijke en authentieke geestesleven van een auteur. In de bundel *Achter de vuurlijn* vindt men in meer dan tien studies ook al de bijzondere preoccupatie met religieuze literatuur. Ook hierin kan men een voorafspiegeling zien van Van Duinkerken's latere academische aandachtsgebied. Maar deze eerste bundel studies bevat nóg enkele perspectieven die ook het werk van de latere geleerde zullen kenmerken. Allereerst is er de aandacht voor werk in de marge van de literaire canon, voor schrijvers van ‘het tweede plan’ zoals hij het zelf graag uitdrukt. In deze bundel zijn dat miskende rederijkers, onbekende devotieschrijvers en een ‘vergeten’ tijdgenoot van Kloos. Vervolgens is er de aandacht voor de literaire critici zélf, in dit geval Johannes van Vloten, Jozef Alberdingk Thijm en Albert Verwey. Zo is *Achter de vuurlijn* niet alleen het werk van de vlotte en gedreven journalist en dichter Anton van Duinkerken, maar ook reeds het programma van een jong en aankomend literatuurhistoricus, die zich in later jaren zal onderscheiden door zijn erudiete belangstelling voor de historische contextualisering van literair werk, voor religieuze literatuur in zeer brede zin, voor auteurs in de marge van de canon en voor literaire kritiek en overleveringsgeschiedenis.

Van Duinkerken koesterde in de dertiger jaren de ambitie om méér te schrijven dan boekbesprekingen in *De Tijd*, essays in tijdschriften en af en toe een bundel gedichten. Hij begon in 1930, geïnspireerd door een strijdbaar katholiek intellectueel klimaat dat zijn voormannen vond in Hello, Bloy en van der Meer de Walcheren en dat ook bladen als *Roeping* en *De Gemeenschap* kleurde, aan een groot en ambitieus project van een bloemlezing van Nederlandse katholieke literatuur.¹³ Het werd een project dat hem bijna het hele decennium zou bezighouden omdat hij het derde deel pas in 1939 voltooide. Het eerst verschenen deel, *Dichters der Contra-Reformatie* (1932), typeerde Van Duinkerken zelf in de verantwoording voorzichtig als een ‘terrein-verkenning’. Dit lijkt een eufemisme voor een bloemlezing van 200 bladzijden met een inleidende studie van bijna 100 en een bibliografie van nog eens 20 bladzijden, maar een verkenning was het wel degelijk omdat niemand voor hem ooit een dergelijk boek had geschreven. De bloemlezing bevat teksten van een vijftigtal katholieke auteurs uit de zestiende en zeventiende-eeuwse katholieke letteren, waaronder enkele bekende als Anna Bijns, Joost van den Vondel, Hendrik L. Spieghele, Joannes Stalpart van der Wiele, Justus de Harduyn, Anna Roemers en Adriaan Poirters, maar daarnaast ook tientallen minder bekende auteurs die ‘door de geleerden betrekkelijk geminacht’ waren. De bloemlezing is bedoeld ‘voor een groter lezerskring dan de vakmatig belangstellenden in de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde’, zoals Van Duinkerken in de verantwoording prikkelend opmerkt. Om die reden is de auteur naar eigen zeggen terughoudend omgegaan met verklarende aantekeningen en historische toelichting, en wil hij voor alles een toegankelijke en aantrekkelijke tekst bezorgen. Hij permitteert zich bijvoorbeeld de

¹² M. Polman, *de keerzijde van het leven* (2000), p. 102 ev.

¹³ Uitvoerige analyse van Van Duinkerken en de katholieke traditie bij M. van Kempen, ‘Anton van Duinkerken’ in *Kritisch Lexikon* 57 (1995).

vrijheid om ‘volgens eigen inzicht’ strofes aan te brengen in lange doorlopende gedichten en ook het hoofdlettergebruik aan te passen aan de conventies van de eigen tijd. Ook de inhoud van de bundel is in sommige opzichten stoutmoedig: de bloemlezing hanteert immers een tamelijk ruime interpretatie van het begrip ‘katholiek’, waartoe iedereen wordt gerekend die niet uitdrukkelijk tot het protestantse kamp behoorde, een zaak die in de kritieken niet onopgemerkt blijft.¹⁴ Eveneens vermetel, en discutabel, is het om de katholieke literatuur als een eigen literatuur te presenteren en elke verwijzing naar de protestantse gebeurtenissen en werken uit dezelfde tijd achterwege te laten. Kortom: niet alleen de onderwerpskeuze, maar ook de populariserende aanpak en onafhankelijke koers ten opzichte van de vakwetenschap geven de bloemlezing een enigszins rebels karakter. Maar met dit grote project presenteert Van Duinkerken zich wel voor het eerst aan de literair-wetenschappelijke wereld. Het is een boek met gedurfde opzet, erudiete uitwerking en een virtuoze inleiding vol treffende typering, een daadwerkelijk literair-historische studie inclusief academische conventies, zoals bibliografie en enige tekst-annotatie. Ofschoon hij er een prijs mee wint van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, reageren de vakgeleerden zuinigjes, of ze negeren het werk geheel zoals Gerard Brom die het pas in 1939 aanschafft, na het verschijnen van het derde deel.¹⁵ In de academische wereld heeft Van Duinkerken maar een paar echte vrienden: zijn leermeester L.C. Michels, H.W.E. Moller, nestor van de katholieke literatuurwetenschappers en oprichter van het tijdschrift *Roeping*, en N.A. Donkersloot (Anthonie Donker), literatuurhistoricus en dichter van Van Duinkerken's generatie. Illustratief is het feit dat Van Duinkerken aan de eerste twee een boek heeft opgedragen: aan Michels zoals we hebben gezien *Achter de Vuurlijn*, aan Moller het middeleeuwse deel van de *Katholieke Poëzie* (1936); voor Donkersloot's editie van de *Gysbrecht* (1937) schreef hij een daverend voorwoord.

Wetenschapper tegen wil en dank

Het was eerder op grond van zijn werk als criticus dan op grond van vakwetenschappelijke publicaties, dat van Duinkerken in 1937 in Leuven een verrassend eredoctoraat kreeg toegekend, tegelijk met Gerard Brom, Stijn Streuvels en Cyriel Verschaeve. Daarmee kreeg Van Duinkerken erkenning voor geruchtmakende essaybundels als *Hedendaagse ketterijen* (1929) en *Verscheurde Christenheid* (1937), voor zijn krantenartikelen, de vele (ongebundelde) opstellen in diverse tijdschriften en de twee tot dan toe verschenen delen van de *Katholieke Poëzie*. Er waren mensen die in dit eredoctoraat een ‘vingerwijzing’ zagen voor een aanstaande leerstoel,¹⁶ maar feitelijk ontbrak daarvoor toch nog een echte, onmiskenbaar academische studie. Van Duinkerken had inmiddels wel een aantal meer diepgaande letterkundige studies toegevoegd aan zijn werk, onder meer over Esopus, Erasmus en vooral Ronsard in de bundel *De mensen hebben hun gebreken* (1935), en over Vondel, Cats en Jan Vos in diverse tijdschriften,

¹⁴ Brief van prof. C.G.N. de Vooy's aan Van Duinkerken, geciteerd door M. van der Plas, *Daarom mijnheer*, p. 169.

¹⁵ In het exemplaar *ex bibliotheca prof. G. Brom*, dat in mijn bezit is, staat als aankoopdatum 23 december 1939 vermeld.

¹⁶ Van der Plas, *Daarom Mijnheer*, p. 247.

waarvan enkele gebundeld zouden worden in *Het tweede plan* (gereed in 1941, maar pas gedrukt in 1945). Toch konden mensen in 1940 nog tegenwerpen dat hij een te licht curriculum had, toen hij onverwacht als kandidaat werd voorgedragen voor de nationale Vondelleerstoel in Leiden.¹⁷ De voorkeur van de initiatiefnemende Vondelstichting ging uit naar Van Duinkerken toen de gedoodverfde kandidaat C.R. de Klerk, redacteur van de verzamelde werken van Vondel, zich onverwacht terugtrok. Het was een moeilijk te ontkennen feit dat Van Duinkerken's productie een weinig academisch karakter had: het bijzonder hoogleraarschap dat hem aangeboden werd, moet dan ook eerder worden gezien als een uitnodiging tot verdere studie, dan als een erkenning voor reeds geleverd wetenschappelijk werk. Misschien was het wel een overweging van de Vondelstichting, dat het voor de Vondelstudie op dat moment belangrijker was om een popularisator te benoemen – en dat was de ondernemende en welbespraakte Van Duinkerken bij uitstek – en niet een in de academische wereld opgegroeide Vondelspecialist, waarvan er aan andere universiteiten immers al verschillende werkzaam waren. ‘De lijst van Van Duinkerken's publicaties (...) is door sommigen misschien te hoog, door anderen zeker te laag aangeslagen. Wij zijn van meening dat daar minstens drie stukken in vermeld staan, die elk gegadigde den schrijver benijden mag en die dan ook een respectabel deel van zijn universitaire geloofsbrieven vertegenwoordigen. (...) Het ligt niet binnen ieders bereik, ook niet binnen het bereik van elken “Vondelspecialist”, met zóóveel klaarheid, inzicht en warmte Vondels grootheid aan het Nederlandsche volk duidelijk te maken’, stelde in 1940 de Vondelkenner B.H. Molkenboer, die bepaald geen vriend was van Van Duinkerken maar de leeropdracht aan hem wel verantwoord vond.¹⁸ Niet iedereen was dezelfde mening toegedaan en op de voordracht volgde een grote ophef in de landelijke pers, die deels kan worden verklaard uit het feit dat het initiatief om een Vondelleerstoel in te stellen in de Leidse faculteit zelf geen draagvlak had, deels uit verzet tegen een katholieke benoeming op deze plaats en deels uit het profiel van Van Duinkerken zelf. Deze zag zich na de publieke affaire, die pas smoorde toen de benoeming afkwam, wel geconfronteerd met een zeker stigma, alsof zijn geschriften niet van academisch niveau zouden zijn. In het vervolg zou hij zich bij alles wat hij schreef bewust zijn van die kritische blik van de academische vakbroeders, en zich in zijn werk ook nadrukkelijker als vakgeleerde profileren, misschien wel meer dan bij zijn aard paste.

Wie vandaag de dag Van Duinkerken's geschriften over Vondel doorneemt, komt tot de conclusie dat Molkenboer het juist had gezien en dat hun betekenis inderdaad in hun populariserende kwaliteiten ligt.¹⁹ Als criticus had Van Duinkerken laten zien dat hij een goede inleider in Vondels werk was, al voordat hij de bijzondere leerstoel in de Vondelkunde aanvaardde. Hij had behalve de bloemlezing *Dichters der Contra-*

¹⁷ J. Bosmans, *Vondel in Leiden. De benoeming van Anton van Duinkerken tot Vondelhoogleraar in Leiden, 1940: een geval van antipapisme of de stroomaanbidder contra de keisteenvereerder?* (Utrecht-Assen 1991).

¹⁸ B.H. Molkenboer, ‘De Leidsche Vondelprofessor’ in: *Vondelkroniek* 11 (1940) pp. 45-49, i.h.b. 48. Met de drie belangrijke publicaties bedoelt hij de Vondelstukken in het tweede deel van de bloemlezing, de studie van *Gebroeders* in Roeping (1929) en de inleiding op de *Gysbreght*. Vgl. de appreciatie van P. van Valkenhoff, ‘Vondels beeld bij Anton van Duinkerken’ in: *Dietsche Warande & Belfort* 40 (1940) pp. 431-447.

¹⁹ Een afweging die men ook vindt bij G. Dibbets & W. Hüsken, *Vondel in Nijmegen. Vijf Nijmeegse hoogleraren en Vondel* (Nijmegen 1987) pp. 15-18.

Reformatie uit 1932, waarin Vondel uitgebreid voorkomt, voorafgaand aan het Vondeljaar 1937 nog een kleine Vondelbloemlezing²⁰ het licht doen zien en een wervende inleiding geschreven bij een nieuwe, monumentale *Gysbreght*-editie.²¹ In datzelfde jaar schreef hij in *De Gids* een uitgebreid opstel over het beeld van Vondel bij Verwey, dat behoort tot zijn meest geslaagde Vondelstudies. Als bijzonder hoogleraar zou hij op deze manier blijven doorwerken, waarbij hij er echter wel voor zou zorgen dat geen enkele lezer meer aan zijn kennis van zaken kon twifelen, onder meer door zijn artikelen uitgebreid te documenteren. Zijn inaugurele rede in Leiden uit 1940 is een gedegen studie van de jonge Vondel en in het bijzonder de achtergronden van *Het Pascha* – een onderwerp dat hij nog herhaaldelijk zou oppakken. Andere artikelen gingen over kleinere onderwerpen: Vondels vaderlijke verdriet dat in verschillende treurspelen tot uitdrukking komt, zijn voorstelling van engelen, afzonderlijke gedichten. Ook verzorgde hij een nieuwe, tamelijk zwaar geannoteerde uitgave van de Leeuwendalers.²² Voor twaalf jaar bijzonder hoogleraarschap is de productie aan specifieke Vondelstudies misschien niet bijzonder groot te noemen – veel van zijn Vondelpublicaties stammen zelfs uit de periode ervoor of erna – maar men moet wel in oegenschouw nemen dat de oorlog het werk zeer ontregelde en Van Duinkerken in de naoorlogse jaren talrijke andere werkzaamheden moest oppakken. Hij heeft de bijzondere leeropdracht door omstandigheden eigenlijk niet kunnen waarmaken.²³ Ofschoon Van Duinkerken zichzelf graag zag in het verlengde van een lange en prestigieuze katholieke Vondelschool,²⁴ kan zijn werk over Vondel zich toch niet meten met dat van roomse Vondelonderzoekers als B.H. Molkenboer, L.C. Michels en Maximilianus van Dun en moet men hem eerder zien in de rij van prominente katholieke Vondelambassadeurs, samen met J. Alberdingk Thijm en G. Brom. Aan de uitgaven van Vondels verzameld werk heeft Van Duinkerken nimmer meegewerkt en ofschoon zeer gefascineerd door vragen over Vondels leven, heeft hij ook nooit een biografische studie aan Vondel gewijd.²⁵ Wie zich nu met Vondel bezighoudt, zal het werk van Van Duinkerken over deze dichter dan ook niet vaak meer naslaan, of het moet in meer algemene zin gaan over de Vondelwaardering in de 19e en 20e eeuw. Maar wie een aantrekkelijke inleiding op Vondels werk wil lezen, kan nog steeds goed terecht bij de enthousiaste inleidingen die Van Duinkerken schreef.

²⁰ *Vondels lyriek* Een bloemlezing bijeengebracht en toegelicht door Anton van Duinkerken (Amsterdam z.j. [1936]). Deze bloemlezing bevat geen inleiding of annotatie, Vondels gedichten zijn in een aangepaste spelling opgenomen. Er is uiteraard ook aandacht voor Vondel in latere bloemlezings als *Het goud der Gouden Eeuw. Bloemlezing uit de poëzie van de zeventiende eeuw* (Utrecht 1955) en *Zeven eeuwen katholieke poëzie* (Antwerpen-Utrecht 1956).

²¹ Joost van den Vondel, *Gysbreght van Aemstel*, uitgegeven door prof. dr. N.A. Donkersloot en met een inleiding van Anton van Duinkerken (Amsterdam 1937). In *Achter de vuurlijn* zijn tevens twee opstellen opgenomen over respectievelijk *De gebroeders* en *Maria Stuart*.

²² Joost van den Vondel, *Leeuwendalers. Lantspel* van inleiding en verklarende noten voorzien door Anton van Duinkerken (Utrecht-Brussel 1948).

²³ Zie voor kritiek van de Leidse collega's op Van Duinkerken's functioneren in Leiden: Van der Plas, *Daarom Mijnheer* (2002), pp. 400 en 441-442. De Leidse collega's waren na de kwestie in 1940 natuurlijk niet onbevooroordeeld.

²⁴ Zie Anton van Duinkerken's synthetische artikel 'De Roomse Vondelschool' in: *Studies aangeboden aan prof. dr. Gerard Brom* onder redactie van L.C. Michels e.a. (Nijmegen 1952), pp. 65-82.

²⁵ Zie wel zijn recensie 'Bij een mistekend Vondel-portret' in *De Gids* (1958), herdrukt in *Verzamelde geschriften 2* (Utrecht-Antwerpen 1962) pp. 715-742.

De belangrijkste verklaring voor Van Duinkerken wat teleurstellende productie als hoogleraar in de Vondelkunde, ligt in het feit dat hij nog zoveel ander werk te doen had: hij werd in 1948 ook benoemd tot hoogleraar in de cultuurgeschiedenis aan de Jan van Eyck-academie te Maastricht en was met verschillende andere boeken bezig. Vooreerst wijdde hij zich in deze periode bij voortduring aan het werk van Bernardus van Clairvaux. De *doctor mellifluus* was in feite al een jeugdliefde van hem, op het seminarie had hij zijn werk goed leren kennen en, als een vorm van therapie, gewerkt aan een vertaling van Bernardus' Verhandeling over de liefde tot God, *De diligendo dei*, die pas na het verlaten van het seminarie is verschenen (1930). Het vertalen van Bernardus beviel Van Duinkerken kennelijk en bleek ook in een publieke behoefte te voorzien. Zo publiceerde hij later Bernardus' *Verweerschrift* en *Brief in de regen* (1938), vervolgens een op donkere oorlogsavonden samengestelde bloemlezing *Uren met Sint Bernard* (1941) en een aantal *Mariapreken* (1946). Verschillende studies over Bernardus volgden, zoals zijn rede bij de opening van de Maastrichtse academie *Een paradox der twaalfde eeuw* en een uitvoerige herdenking van het achtste eeuwfeest van de dood van heilige in 1953.²⁶ Bij het schrijven over Bernardus voelde Van Duinkerken zich niet op de vingers gekeken en hoefde hij geen rekening te houden met kritische academici, zodat hij in deze geschriften ongeremd van zijn enthousiaste ontdekkingen kon getuigen. Van Duinkerken is in de nabijheid van Bernardus op zijn best: niet alleen geeft hij een uiterst levendige evocatie van het leven en de tijd van de heilige, ook weet hij de lezer te overtuigen van de schoonheid en het historische belang van zijn geschriften. Daarbij schuwt hij het niet om in zijn meeslepende vertelling kanttekeningen te plaatsen vanuit de kerk- en mensvisie van een twintigste-eeuwse katholiek. De stukken over Bernardus die hij – na grondige revisie – bundelt in de *Verzamelde geschriften*, vormen er een hoogtepunt van. Zijn vertalingen zijn later door de trappisten van Koningshoeve opgenomen in de Nederlandse abdijs-uitgave van de verzamelde werken van Bernardus. Wie ze vandaag de dag doorneemt, constateert dat ze nog steeds goed voldoen en de vergelijking met recentere vertalingen met glans doorstaan.²⁷

In dezelfde naoorlogse jaren richtte Van Duinkerken zich ook op Italië. Hij reisde naar Rome en bestudeerde het werk van Dante, waar hij – als niet-romanist – een verrassend goed, ofschoon niet geheel gaaf encyclopedisch opstel over schreef.²⁸ Van Duinkerken beleefde een zeker genoegen aan het schrijven van overzichtsartikelen voor encyclopedieën: hij hield van de synthese en het ordenen van veel feiten in een erudiete vertelling. Tegen die achtergrond moeten we ook zijn bereidwillige medewerking zien aan de grote *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*, waarvan hij 'Het

²⁶ *Sint Bernardus Tijdschrift* (1947), *Een paradox der twaalfde eeuw*. Rede, uitgesproken bij de opening van de Jan van Eyck Academie in het provinciale gouvernementsgebouw van Limburg te Maastricht op vrijdag 1 oktober 1948 (Maastricht 1948), 'Sint Bernardus en de literatuur' in: *Sint Bernardus. Voordrachten gehouden aan de R.K. Universiteit te Nijmegen bij gelegenheid van het achtste eeuwfeest van zijn dood* (Utrecht-Antwerpen 1953) pp. 67-104.

²⁷ Een vergelijking van Van Duinkerken's vertaling van *De diligendo dei* met een recentere van Thijs Rutten, door Charles van Leeuwen, in: *Monastieke informatie* (1998).

²⁸ 'Divina Commedia' in: *Cultuurgeschiedenis van het christendom* dl. II (Amsterdam-Brussel 1949) pp. 250-290. Een verslag van Van Duinkerken's Romereis in *Begrip van Rome* (Bussum 1948). Het artikel over Dante is voor de *Verzamelde Geschriften* diepgaand herwerkt, enkele kanttekeningen erbij vindt men in M.G.J. de Jong, 'Begrip voor Rome', a.w. noot 6.

Negende Deel' voor zijn rekening nam over de periode na 1885 (volgens het voorwoord 'tot heden', maar de facto over auteurs die vóór 1907 debuteerden). Het werd een boek waar hij vanaf 1949 twee jaar onafgebroken aan werkte en dat hij, die nooit een proefschrift had geschreven, beschouwde als zijn meesterproef, een persoonlijk visitekaartje voor de letterkundige vakwereld.²⁹ Het meer dan 400 bladzijden tellende, imposante Negende Deel is zijn beste boek geworden, zowel in eigen ogen als naar het oordeel van de vakwereld.³⁰ Deze literatuurgeschiedenis overtuigt door een evenwichtige ordening, een gezaghebbende en erudiete uiteenzetting, een plezierige toon en een aantal fijn getekende portretten. Niet alleen kan de auteur zijn betoog ophangen aan een indrukwekkende feitenkennis, ook verrast hij met een helder en evenwichtig oordeel en met een aantal gedurfde en originele uitweidingen. Zo heeft hij oog voor institutionele kaders als onderwijs en beroepsorganisatie, schetst hij de ontwikkeling van de krantenjournalistiek in dit tijdvak (maar niet de tijdschriften!) en gaat hij in op uiteenlopende maatschappelijke stromingen als het Calvinistisch Tweede Réveil en de vrouwenbeweging. Als eerste brengt hij de katholieke en protestantse letteren in deze periode in beeld en geeft hij een overzicht van vrouwenliteratuur. Karakteristiek is ook zijn voortdurende – soms misschien wat overdadige – aandacht voor literatuur van 'het tweede plan': in korte portretten van auteurs die verder niet tot de canon zijn doorgedrongen, geeft hij de context aan waarin de grote letterkundige werken tot bloei konden komen.

Het Negende Deel maakte inderdaad de weg vrij voor een universitaire aanstelling en wel in het katholieke Nijmegen. Al een jaar later, in 1952, kon Van Duinkerken daar de plaats innemen van Gerard Brom en worden benoemd tot 'gewoon hoogleraar in de Nederlandse en Algemene Letterkunde'. Ook deze benoeming was echter niet geruisloos gegaan: het duurde maandenlang voordat een beslissing werd genomen en in deze periode werd alom in den lande gespeculeerd over de pro's en contra's van een Nijmeegse leerstoel voor Van Duinkerken. Niet alleen speelden daarbij Van Duinkerken's progressieve katholieke signatuur en zijn lidmaatschap van de PvdA een rol, ook kwam herhaaldelijk de vraag naar voren of een journalist en veelschrijver wel *universitätsfähig* zou zijn en of de man die zich had onderscheiden als een kundig popularisator, wel een waardige rol in de wetenschap zou kunnen spelen. Als de Nijmeegse Van Duinkerken een andere zou worden dan de Amsterdamse, zoals sommigen met enige spijt hebben geconstateerd,³¹ dan was het mede om het bij deze benoeming opnieuw rondzingende wantrouwen te logenstraffen. Overal waar hij kon, ging hij zich nadrukkelijk profileren als een serieuze en erudiete man van de universiteit en ook zijn publicaties zouden steeds meer dit stempel krijgen.

²⁹ *Het tijdperk der vernieuwing van de Noordnederlandse Letterkunde* ('s-Hertogenbosch-Antwerpen-Brussel 1951). Over het ontstaan van dit boek: Van der Plas, *Daarom, Mijnheer* (2000), pp. 417-428.

³⁰ K. Fens, 'Anton van Duinkerken', in: *Nijmeegse gezichten. Vijfenzeventig jaar Katholieke Universiteit* (Nijmegen 1998) pp. 96-105, i.h.b. 100, Van der Plas, *Daarom, Mijnheer* (2000), p. 417. Waarderende recensies onder meer van W.A.P. Smit, in: *Nieuwe taalgids* 46 (1953) pp. 201-207, A. Donker in: *Critisch Bulletin* 20 (1953) pp. 361-371 en G. Stuiveling in: *Boek nu* 6 (1952-1953) p. 108.

³¹ Gabriël Smit, in: *Roeping* 28 nr. 7 (1952) p. 15, Van der Plas, *Daarom, Mijnheer* (2000) p. 441, 497, Fens, 'Anton van Duinkerken', in: *Nijmeegse gezichten. Vijfenzeventig jaar Katholieke Universiteit* (Nijmegen 1998) p. 101.

Nijmeegse colleges

De universiteit van deze jaren was nog een kleine en tamelijk gesloten gemeenschap. Om er te worden geaccepteerd, moest Van Duinkerken zich aanpassen. En dat deed hij zonder aarzeling, na al die jaren werd de weerbarstige journalist toch nog een ingekaderd wetenschapper, *plus catholique que le pape*. Van Duinkerken speelde het academische spel, met zijn strenge markering van rollen en gewichtige professorenretoriek, van harte mee. De geleerde vriendschappen gingen hem goed af, hij genoot ervan om zijn bijzonder grote belesenheid te delen met de collega's letterkundigen, filologen, historici en theologen. Hij toonde zich ook een gedreven docent die zijn grote kennis van zaken gul over zijn studenten uitstortte. Zijn colleges hadden vaak iets van een eenrichtingsverkeer, een ijle monoloog van een hooggeleerde: veel studenten stelde hij ermee teleur en slechts enkelen – de besten – kon hij op deze manier echt in het vak inwijden.³² In de relatief korte Nijmeegse tijd begeleidde hij toch een respectabel aantal promoties.³³ En ofschoon hij niet bekend stond als een begeleider die erg veel tijd uittrok voor zijn promovendi, kan wel worden gezegd dat hij school heeft gemaakt: in veel gevallen gaat de door hem begeleide dissertatie over een literair-religieus geschrift; betreft het een auteur in de marge van de literaire canon; is de benadering sterk historisch; is het proefschrift tegelijk tekstuitgave of bereidt het daarop voor.

De wereld van de professor was misschien kleiner dan die van de journalist. Hij woonde in de provincie en niet meer in de hoofdstad en hoefde niet meer op te gaan in de alledaagse actualiteit. Eindelijk had hij de tijd om een belangrijk deel van zijn dagen te wijden aan verfijnde lectuur en geleerde gesprekken. En toch bleef Van Duinkerken ook in Nijmegen de gedreven popularisator en organisator die hij altijd was geweest.³⁴ Hij

³² J. Joosten, *Lijnen en breuken* (1998) p. 63. Wat scherp aangezet is de herinnering van A. Bogaard, 'Professor Asselbergs' in *Liber Amicorum in Memoriam Anton van Duinkerken*, themanummer van *Raam* 47 (1968) pp. 28-30.

³³ J.H.J. Paulissen, *Het leven en de werken van Fulgentius Bottens* (Nijmegen 1959), M.C.A. van der Heijden, *Joannes Stalpart van der Wiele: Madrigalia* (Zwolle 1960), L. van den Boogaard, *Het Jezüietendrama in de Nederlanden* (Groningen 1961), Q.W.J. Daas, *De gezangen van Ossian in Nederland* (Nijmegen 1961), A.M. Baaij, *Jhesus Collacien: een laatmiddeleeuwse prekenbundel uit de kringen der Tertiariissen* (Zwolle 1962), T.J. Beening, *Het landschap in de Nederlandse letterkunde van de Renaissance* (Nijmegen 1963), J.A. Kolkhuis Tancke, *Dr. E.J.B. Schonck, 1745-1821: een bijdrage tot de studie van het literaire leven in Nederland op het einde van de achttiende eeuw* (Nijmegen 1963), G.T.M. Verhaak, *Het geestelijk liedboek uit het Tertiariissenklooster "Mariengraff" te Grave* (Zwolle 1963), P.J.A.M. Buijnsters, *Tussen twee werelden: Rhijnvis Feith als dichter van "Het Graf"* (Assen 1963), N.C.H.M. Vermeulen, *Jan de Leenheer O.E.S.A.: moralisator en humanist: een inleiding tot zijn leven en werken* (Nijmegen 1964), L.P.M. Loosen, *Lodewijk Makeblijde (1565-1630): hymnen en gezangen* (Zwolle 1964), G.A. Steffens, *Pieter Nieuwland en het evenwicht* (Zwolle 1964), K.C.J.W. de Vries, *De Mariaklachten* (Zwolle 1964), R.L.J. Bromberg, *Het boek der bijzondere genade van Machtild van Hackeborn: uitgegeven naar een Nijmeegs handschrift, alsmede een beschrijving van haar mystiek en een onderzoek naar de geschiedenis der Middelnederlandse vertalingen* (Zwolle 1965), A.J.M. van Seggelen, *Het liedboek van Liisbet Ghoeyuaers* (Zwolle 1966), J.P.A. van Alphen, *Willem van Swaanenburg, achttiende-eeuwer en tijdgenoot* (Epe 1966), G. Helmer, *Den gheestelijcken nachtegael: een liedboek uit de zeventiende eeuw* (Nijmegen 1966), J.J.M. Westenbroek, *Van het leven naar het boek: onderzoek naar het ontstaan en de aard van Guido Gezelles Gedichten, Gezangen en Gebeden (1862-1879-1893)* (Kapellen 1967).

³⁴ Overzicht van Karel Meeuwesse in 'In memoriam W.J.M.A. Asselbergs (Anton van Duinkerken). Herdenkingsrede uitgesproken op 31 juli 1968 ter zitting van de academische senaat te Nijmegen' in: *De*

was jarenlang lid van de redactie van de *Zwolse drukken en herdrukken voor de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* en zou in die hoedanigheid menige fraaie tekstuitgave bevorderen, ook van eigen leerlingen. In binnen- en buitenland verzorgde hij talloze gastcolleges. Hij onderhield zeer nauwe contacten met Vlaamse collega's en was ook een van de eerste hoogleraren die de extramurale neerlandistiek ter harte nam, zoals blijkt uit een flink aantal vriendschappelijke contacten in dit werkveld en uit het feit dat enkele van zijn leerlingen op buitenlandse leerstoelen terecht kwamen. En hij was een actief lobbyist in de nationale subsidieburocratie, betrokken lid van de rijkscommissie voor letterkundige opdrachten en voorzitter van het Nederlands Theater Centrum, van de afdeling letteren van de Raad voor de Kunst en van het Steunfonds van de Vereniging van Letterkundigen. Om maar te zwijgen van de Nijmeegse taken die hij op zich nam, zoals het lidmaatschap van de redactieraad van het Nijmeegs Universiteitsblad en, *niente meno*, de functie van rector magnificus in het academisch jaar 1964-1965. Met dit voldragen academische bestaan zou hij zijn vroegere critici de mond snoeren. Het bekende vers uit psalm 118 zou ook op hem van toepassing kunnen zijn: *de steen die de bouwers afkeurden, is hoeksteen geworden*.

De toon en aard van zijn geschriften veranderden, de genres waarin hij als geen ander had geëxcelleerd, het journalistiek essay en de boekbespreking, zou hij als hoogleraar bijna niet meer beoefenen, om zich overwegend te wijden aan wetenschappelijk werk. Veel van zijn academische geschriften – de twee inaugurele redes, de universitaire syllabi, de literatuurgeschiedenis, uitgaven van studies – zou hij niet meer met zijn geuzennaam Van Duinkerken ondertekenen, maar onder eigen naam uitbrengen, als het ware om aan te geven dat de wetenschapper echt een ander was dan de dichter en criticus. Het is moeilijk te zeggen of die keuze voor Asselbergs ten koste van Van Duinkerken, een keuze die minder begrijpelijk is geworden in een tijd waarin universiteiten opener zijn geworden en het onderscheid tussen academisch en journalistiek werk, tussen wetenschappelijke en vakwetenschappelijke publicaties minder absoluut is, of deze keuze voor een nieuwe letterkundige identiteit werkelijk noodzakelijk was of een onnodige en kunstmatige verdubbeling. Het is een feit dat het werk uit deze periode dat nog wel onder de naam Van Duinkerken werd gepubliceerd, zoals de *Brabantse Herinneringen* (1964), tot het allerbeste van zijn oeuvre wordt gerekend. Ook onder de laatste essays die hij nog onder deze naam bundelde in *Festoenen voor een kerkportaal* (1966), zitten enkele prachtige stukken, zoals bijvoorbeeld over de mystiek van Maria Petyt. In een soort uitgebreide boekbespreking tekent Van Duinkerken hierin fijntjes een portret van een van de meest markante religieuze schrijfsters uit de Nederlandse kerkgeschiedenis, waarbij hij put uit alle registers van zijn fenomenale ontwikkeling, zoals een wijds historische kennis, een grote affiniteit met de zuidelijke Nederlanden, een diepe vertrouwdheid met zowel het zeventiende-eeuwse Frans als Nederlands en een feilloos religieus aanvoelen.

Het lijkt wel alsof de wetenschapper Asselbergs minder durfde te schrijven dan de journalist Van Duinkerken: alsof hij enigszins werd geremd door de in de academische wereld vigerende publicatienormen, alsof hij in later jaren ook zelf andere normen is gaan hanteren. Het zo typische enthousiasme, dat eigenlijk heel zijn journalistieke werk

---

Gids*(1968) pp. 99-105. Zie voor zijn engagement als hoogleraar ook M. van Kempen, 'Tussen kurie en furie. Anton van Duinkerken als hoogleraar' in *Tegenspraak* 3 nr. 11 (1979) pp. 23-26.

kenmerkt, lijkt te worden getemperd door een steeds sterkere behoefte aan academisch vakmanschap. Juist hij die zich als journalist en dichter zo lang zekere vrijheden had veroorloofd, conformeerde zich sterk aan de eisen van de universitaire wereld. Illustratief voor deze ontwikkeling is Van Duinkerken's omgang met die andere zeventiende-eeuwse katholieke dichter voor wie hij zijn leven lang een diepe verering had, Joannes Stalpart van der Wiele. Wellicht aangestoken door zijn vriend Michels, die een Stalpartspecialist was, dook ook de jonge Van Duinkerken af en toe in zijn werk. In *De Tijd* wijdde hij in het Stalpart-herdenkingsjaar 1930 enkele stukken aan de Delftse dichter³⁵ van de heiligenliederen en ook in *Dichters der Contra-Reformatie* kreeg Stalpart een relatief ruime plaats toebedeeld. Toen Van Duinkerken in de oorlogsjaren weinig activiteiten kon ontplooiën, besteedde hij zijn tijd aan een Stalpart-bloemlezing in hertaling.³⁶ Er is maar één van de voorgenomen deeltjes van deze bloemlezing verschenen, waarschijnlijk omdat Van Duinkerken sterke kritiek kreeg te verduren, zeker van Michels, op zijn keus om de oude verzen te hertalen: daar was de tijd kennelijk nog niet rijp voor. En ofschoon hij in later jaren herhaaldelijk college gaf over Stalpart, enkele promovendi op zijn werk zette en tekstuitgaven van Stalpart's werk bevorderde,³⁷ heeft hij zelf nooit meer een letter over deze geliefde dichter op papier gezet. Had de jonge Van Duinkerken nog geestdriftig zijn pen geleend aan Stalpart, de oude Asselbergs werd voor de Stalpartstudie belangrijker als docent en academisch netwerker en niet als onderzoeker of popularisator.³⁸ De originele en onvoltooide Stalpartbloemlezing, deze miskende – en zeker niet mislukte! – poging om die moeilijke renaissance-dichter dicht bij de mensen te brengen uit het jaar van zijn benoeming tot Vondelhoogleraar, markeert de overgang tussen twee periodes, tussen de publicist Van Duinkerken en de academicus Asselbergs.

Het meest karakteristiek voor Asselbergs' productie in de jaren aan de universiteit is het boekje met de toepasselijke titel *Nijmeegse colleges*, dat een jaar voor zijn dood verscheen. Het bevat een twintigtal opstellen over uiteenlopende onderwerpen, van zijn inaugurele rede over de receptie van Schaepman tot enkele nieuwe Vondelvorsingen, van biografische bijzonderheden over Betje Wolff tot topografische kanttekeningen bij Mariken van Nieumegen. De altijd sterk historische belangstelling lijkt nu bijna een antiquarische te zijn geworden: van grote auteurs worden de kleinste bijzonderheden

³⁵ 'Joannes Stalpaert van der Wielen 1630-1930' in: *De Tijd – ochtendblad – 21 december 1930* en 'Stalpaert van der Wielen-herdenking te Delft. Viering van het derde eeuwgetij' in *De Tijd – ochtendblad*, 24 december 1930.

³⁶ J. Stalpart van der Wiele, *Gulden Jaars Feest-dagen. (Heiligen der Nederlanden) 1 januari - 1 juli* ingeleid door Anton van Duinkerken (Amsterdam 1941)

³⁷ Joannes Stalpart van der Wiele, *Madrigalia* met inleiding en aantekeningen van M.C.A. van der Heijden (Zwolle 1960), vervolgens een pas later verschenen dissertatie die voortkwam uit een doctoraalscriptie bij Asselbergs, Joannes Stalpart van der Wiele, *Vrouwelick Cieraet van SINT' AGNES Versmaedt* Met inleiding en commentaar van N. van der Heijden-Rogier (proefschrift Leuven 1978, drie delen) en tenslotte de niet voltooide dissertatie van Wienk over *Hemelrijck*. Het was eveneens Van Duinkerken die aandrang op de uitgave van Jan Baptist Stalpart van der Wiele, *Gulde-Jaer Ons Heeren Iesu Christi op alle de Zonnen-dagen des Jaers* Ingeleid en van aantekeningen voorzien door B. A. Mensink, met musicologische medewerking van J.A.J. Böhmer (Zwolle 1968).

³⁸ Alleen geeft hij hem nog een plaats in de bloemlezingen *Het goud der Gouden Eeuw. Bloemlezing uit de poëzie der zeventiende eeuw*, samengesteld onder leiding van Anton van Duinkerken (Utrecht-Antwerpen [1955]) en *Zeven eeuwen katholieke poëzie* Een bloemlezing samengesteld door Anton van Duinkerken (Utrecht-Antwerpen [1956]).

nader onderzocht en in vrij marginale auteurs worden grote literaire ontwikkelingen geïllustreerd. Zo geeft de auteur een verrassende indruk van de Ovidiusreceptie in de zeventiende eeuw aan de hand van het werk van een volstrekt onbekende Friese jurist en laat hij de fascinerende doorwerking zien van klassieke hofdichten in een amateuristisch vers van een Nijmeegs stadspensionaris. Weergaloos knap beweegt hij zich daarbij tussen de verschillende specialismen en toont hij zich thuis in zowel de neerlandistiek als het neolatijn, de Franse renaissance en de Europese kerkgeschiedenis. Het is een feit dat naarmate Asselbergs zich verder naar de uitersten van zijn vakgebied beweegt, zijn geschriften voor minder lezers interessant worden: het latere Nijmeegse werk wordt dan ook wisselend beoordeeld.³⁹ Het wekt bewondering maar roept niet op tot navolging, het imponeert maar zonder werkelijk te inspireren. De geleerde verhandelingen, die nog altijd mooi geschreven zijn, hebben iets van erudiete mijmeringen, van verheven kanttekeningen bij een uiterst verheven lectuur. De opmerkingen die Asselbergs maakt naar aanleiding van het werk van de dichtende Nijmeegse stadspensionaris, zijn eigenlijk ook op hem zelf van toepassing: ‘Elk mensengeslacht leest anders dan het vorige en wordt hierom voor ouderwets gehouden door het volgende. Literatuurhistorie is een strenge wetenschap. Zij is een bewuste “divagatio mentis”, een uitspanning van het vernuft in de ruimte van het bezielde verleden.’⁴⁰ Deze zinnen zijn al lang niet meer het uitdagende programma van een letterkundige pionier, nee, ze zijn het berustende testament van een man die weet dat hij tot een oudere generatie behoort en zelf grotendeels in dat ‘bezielde verleden’ leeft.

We kunnen vaststellen dat Van Duinkerken, die altijd zo’n belangstelling had voor schrijvers van ‘het tweede plan’, inmiddels ook zelf iemand van het tweede plan is geworden, niet alleen als dichter maar eigenlijk ook als letterkundig geleerde. Hij stierf in het jaar waarin de universiteit op zijn grondvesten schudde: de studentenopstanden van mei 1968 heeft hij nog uit de verte meegemaakt, maar zonder de *portée* ervan te kunnen inschatten. In een wereld die daarna sterk van aanzien veranderde, werd Van Duinkerken al snel gezien als een woordvoerder van een voorbij bestel.⁴¹ Ofschoon hij in de jaren dertig en veertig midden in het politieke debat had gestaan, was zijn literatuurbeschouwing zelf apolitiek gebleven: een volgende generatie wetenschappers en studenten, die vanuit een veel sterker ideologisch bewustzijn het vak zou beoefenen, miste in zijn werk aanknopingspunten. In een snel seculariserende wereld nam de belangstelling af voor de onderwerpen waar Van Duinkerken over had geschreven. Zijn studies in het brede religieus-humanistische veld zouden steeds minder lezers vinden. De overwegend historische benadering van Van Duinkerken raakte uit de mode, de literatuurwetenschap zelf werd tekstgerichter en zou een heel andere methode en ander begrippenapparaat hanteren.⁴² De vragen die Van Duinkerken stelde, waren weinig

³⁹ Van der Plas, *Daarom, Mijnheer* (2000), p. 448-450 en 574, spreekt van ‘het tegendeel van pakkende lectuur’. Vgl. Fens, *Nijmeegse Collega’s. W.J.M.A. Asselbergs en L.J. Rogier* (Vught 1992) p. 6.

⁴⁰ *Nijmeegse colleges* (1967) p. 221.

⁴¹ Tekenend is het scherpe profiel in *Vrij Nederland* dat Jan Rogier naar aanleiding van Van Duinkerken overlijden schreef, later opgenomen in J. Rogier, *De geschiedschrijver des Rijks en andere socialisten. Politieke portretten I* (Nijmegen *) pp. 172-181.

⁴² Tekenend voor de veranderende opvattingen is het overigens welwillende essay van Van Duinkerken leerling M. de Jong, ‘Begrip voor Rome’ (1970) p. 123, dat treffend spreekt over Van Duinkerken ‘lectuurherinneringen, die ieder ogenblik als argument kunnen worden gehanteerd. Zijn geest is daarbij

systematisch en leken verouderd, de stukken die hij schreef leken volgeladen met feiten, bepaalde veel door hem gehanteerde termen, zoals 'ziel' en 'leven', kregen een naïeve en ouderwetse klank. Even onvermijdelijk als Van Duinkerken snelle doordringen tot de letterkundige vakwereld was geweest, was nu ook zijn langzaam maar zeker uit beeld verdwijnen. Als dichter werd hij tot de door hem overigens geliefde marges van de literaire canon teruggedrongen en als wetenschapper verbannen naar de - door hem eveneens gewaardeerde - kleine lettertjes van de bibliografische aantekeningen.

Maar ook vanuit die marginale positie weet hij sommige lezers nog aan te spreken: zijn werk is daarvoor levendig genoeg, zijn persoonlijkheid markant en zijn stellingname ondubbelzinnig genoeg. 'Wetenschap is tot eigen zielsopbouw nuttig of tot stichting van de medemens', schreef Van Duinkerken ooit, in een parafrase van Bernardus.⁴³ Weinigen zullen hem dit nu nog nazeggen, maar dit uitgangspunt maakt hem nog steeds tot een onderhoudend en betrokken inleider. Zijn opgewekte en zwierige proza blijft aangenaam, zijn eruditie verbluffend en zijn blijmoedig religieus engagement aanstekelijk. Met zijn missionaire gedrevenheid weet hij ook nu nog nieuwsgierige lezers vertrouwd te maken met het werk van veel literaire en religieuze erflaters. Misschien nog wel meer dan vroeger, want Van Duinkerken heeft zijn lezers het meest te bieden over onderwerpen waar ze nog niet in thuis zijn. Charmant en welsprekend als altijd zal hij hen in zijn van sigarenrook doorwalmdde, onuitputtelijke vakgebied blijven inwijden.

Charles van Leeuwen (1962) is historicus en neerlandicus. Hij werkte aan de universiteiten van Utrecht, Bologna, Louvain-la-Neuve en Nijmegen en is thans verbonden aan de Universiteit Maastricht. Hij promoveerde op *Hemelse voorbeelden* (2001), een studie van de heiligenliederen van Stalpart van der Wiele, maar publiceerde ook over tal van andere onderwerpen op het terrein van de Nederlandse geschiedenis, taal en letterkunde.

---

even beweeglijk en onuitputtelijk als zijn woordvoorraad: dat verklaart de bontheid van zijn werk. Een zeer bepaald gegeven kan bij hem het uitgangspunt worden voor zeer uiteenlopende beschouwingen. De historische kennis die hij daarbij ten toon spreidt, is waardevol en interessant. Maar verrassender is de verbeelding die als het ware uit die kennis ontspringt.'

⁴³ 'Bernardus van Clairvaux' in: *Verzamelde geschriften* dl. I (1962) p. 410.